

<https://doi.org/10.15407/np.75.065>
УДК 327.88(470+571):32.019.51(477)]-021.411

Алла Гребенюк,

кандидат філологічних наук, провідний науковий співробітник,
Національна академія Служби безпеки України
вул. М. Максимовича, 22, Київ, 03066, Україна
e-mail: alla7997@meta.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8703-3432>

Дарія Гребенюк,

студентка,
Київський національний університет імені Т. Г. Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, 01033, Україна
e-mail: darvit4343@meta.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-6437-9024>

**РОСІЙСЬКИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ
ВПЛИВ НА НАСЕЛЕННЯ: ХАРАКТЕРНІ РИСИ
ТА ВИЗНАЧЕННЯ**

Метою статті обрано деякі методологічні аспекти визначення поняття російського інформаційно-психологічного впливу на населення, формулювання дефініції цього впливу і його характерних рис. *Методологія статті* ґрунтується на використанні низки загальнонаукових і спеціальних методів (зокрема джерелознавчого пошуку, когнітивного, аналізу і синтезу) та аксіологічного, термінологічного і системного підходів. *Наукова новизна*. Уперше визначено деякі методологічні аспекти та характерні риси системного інформаційно-психологічного впливу, що чиниться країною-агресором на населення України. Запропоновано дефініцію інформаційно-психологічного впливу на основі встановлення характерних рис, чим уточнено вироблені попередніми дослідниками положення у сфері понятійного апарату за предметом дослідження.

Висновки. З урахуванням попередніх досліджень запропоновано визначення російського інформаційно-психологічного впливу на населення як форми інформаційної війни, для якої характерні системність, деструктивне значення, застосування у мирний або воєнний час за допомогою спеціальних інформаційних засобів і технологій негативного впливу на психологічний стан населення шляхом контрольованого

поширення інформації на внутрішньому та зовнішньому рівнях про правові погляди, переконання, ціннісні спрямування, ідеологію, уявлення і соціальні ідентичності з метою внесення деструктивних змін у психологію та поведінку населення країни-жертви, країни-агресора та третіх країн, трансформації культурних, правових, соціальних та ціннісних аспектів його існування, що завдає значної шкоди національним інтересам країни-жертви та деформує уявлення населення країни-агресора про реальні цілі та інтереси війни і протистояння.

Ключові слова: інформаційно-психологічний вплив, інформаційна агресія, інформаційна сфера, соціальні комунікації, визначення інформаційно-психологічного впливу, риси інформаційно-психологічного впливу, інформаційний вплив на населення.

Актуальність теми дослідження. Інформаційно-психологічний вплив на населення (далі – ПІВ), що чиниться в ході російсько-української війни із застосуванням в інформаційних системах сучасних інформаційних технологій, окреслив існування новітнього «бойового простору». Він доповнив традиційні сухопутний, повітряний та морський операційні простори, але постав більш грізним та небезпечним, адже не обмежується лінією фронту, просторовими та часовими параметрами і має безпосередній вплив на об'єкти призначення широкого спектра. Методи ПІВ вражають на відстані та охоплюють значну кількість населення усіх категорій та об'єктів, завдаючи шкоди національним інтересам країни-жертви і трансформуючи психологічний стан населення країни-агресора.

Дослідження науковців та експертні висновки Міністерства культури та стратегічних комунікацій України, Українського інституту національної пам'яті, Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки фіксують його наративи, зокрема поширення так званих скреп, культу вождя, імперського реваншизму, ксенофобії і культу старшого брата, приниження та агресивної тиранії, контролю над суспільством, «победобесія» та мілітаризму, злочинної пропаганди варварства та міжнародного тероризму. Вони встановлюють, що ці прояви наративних концепцій ведуть до війн, нищення та геноциду [1].

На цьому тлі з'ясування місця та сутності інформаційно-психологічного впливу РФ на населення в ході російсько-української війни, ґрунтовне вивчення його рис та формулювання відповідного визна-

чення постає важливим завданням, оскільки його реалізація дасть змогу зрозуміти природу ІПВ, його методи та виробити адекватні механізми протидії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Н. Іванова, О. Паливода, В. Строгий, В. Коваль у праці «Інформаційно-психологічні впливи у діяльності фахівців сектору безпеки» дали загальне визначення інформаційно-психологічного впливу, схарактеризували його ціль та види, пов'язали з інформаційно-пропагандистським, ідеологічним, пропагандистським впливом [2], чим вказали на його методи. Незважаючи на те, що ця робота не стосувалась предмета нашого дослідження та проведена без урахування реалій застосування ІПВ в ході російсько-української війни, вона дає змогу визначити основні риси ІПВ та використати сформульовані авторами дефініції для з'ясування сутності цього явища.

Важливими для нашої роботи є результати наукових пошуків Я. Жаркова, Л. Компанцевої, В. Остроухова, які наголосили на деструктивному (негативному) характері ІПВ [3]. Це напряму стосується системи сил та засобів, які використовує Російська Федерація у війні проти України, проте наукових праць, які б комплексно розглянули предмет дослідження цієї статті, й досі немає.

Метою публікації обрано визначення характерних рис та формулювання дефініції російського інформаційно-психологічного впливу на населення у його комплексності.

Виклад основного матеріалу. Науковці Н. Іванова, О. Паливода, В. Строгий, В. Коваль пропонують таку дефініцію: *інформаційно-психологічний вплив* – це поширення (передавання) інформації, орієнтоване на зміну психології та поведінки об'єкта впливу, нерозривно пов'язане зі смисловим або комунікативним аспектами спілкування. Під інформацією, що передається, вони розуміють широкий спектр уявлень, ідей, інтересів, настроїв, почуттів тощо [2]. Для нас важливим є також поняття інформації, визначене в Законі України «Про інформацію»: *інформація* – це відомості в будь-якій формі й вигляді та збережені на будь-яких носіях (у тому числі листування, книги, помітки, ілюстрації (карти, діаграми, органіграми, малюнки, схеми тощо), фотографії, голограми, кіно-, відео-, мікрофільми, звукові записи, бази даних комп'ютерних систем або повне чи

часткове відтворення їх елементів), пояснення осіб та будь-які інші публічно оголошені чи документовані відомості; *документовані або публічно оголошені відомості* про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі [4]. Складність цього поняття в документознавстві вирішується шляхом запропонованого Г. Швецовою-Водкою визначення: інформація – це те, що передається у процесі комунікації [5].

Відтак інформацію у цьому разі треба поділити на усну (публічно оголошену), яка в межах інформаційно-психологічних впливів відображається у вигляді, наприклад, закликів, пропаганди, та документовану (соціальна інформація, зафіксована в документі з метою її зберігання в часі та (або) передачі у просторі) [5].

У згаданому законі перераховані носії інформації, серед яких переважають саме документи – засоби інформаційно-комунікаційної сфери діяльності. Тож у цьому контексті необхідно спрямувати увагу на аспект проблеми ІПВ у площині документознавства – науки про документ та документно-комунікаційну діяльність і можливості протидії руйнівному впливу через документальні системи.

На нашу думку, в контексті предмета цієї статті варто підкреслити, що *інформація* – це засіб комунікації і водночас – *системоутворювальний елемент*, складний за змістом і формою ресурс, від характеристик якого залежить спрямованість і характер інформаційно-психологічного впливу. Основними рисами ІПВ у цьому контексті ми визначаємо:

- *реалізовуваність через спеціально контрольовану комунікацію (обмін документованою інформацією або її публічне оголошення);*
- *спрямованість на психолого-поведінкові трансформації.*

Дослідники також стверджують, що *мета* інформаційно-психологічних впливів полягає у формуванні певних правових поглядів, переконань, ціннісних спрямувань, ідеологій, уявлень і соціальних ідентичностей. Тобто, *зазначені нами вище трансформації стосуються культурних, правових, соціальних та ціннісних аспектів.*

В. Петрик, М. Присяжнюк, Д. Мельник, В. Остроухов розуміють завдання ІПВ як вплив на свідомість та підсвідомість особистості та населення загалом з метою внесення змін у їхню поведінку і світогляд [6].

На їхню думку, інформаційно-психологічний вплив як вид інформаційного впливу це – організоване цілеспрямоване *застосування спеціальних інформаційних засобів і технологій* для *внесення деструктивних змін у свідомість особистості, соціальних груп чи населення (корекція поведінки), в інформаційно-технічну інфраструктуру об'єкта впливу та (чи) фізичний стан людини* [6].

Погоджуємось з твердженням, що головною особливістю ІПВ за способом його чинення є *деструктивність*. Саме це й характеризує дії РФ у інформаційній війні проти України. Документована інформація організована у документально-інформаційні системи і має за рахунок цього функцію стабільного та постійного впливу, що є її характерною особливістю.

Водночас треба зазначити, що ІПВ як окреме явище може мати і конструктивний характер. Розглядаючи ІПВ загалом, Н. Іванова, О. Паливода, В. Строгий, В. Коваль виокремлюють конструктивний (позитивний) інформаційно-психологічний вплив, але він не входить до системи засобів країни-агресора та не стосується воєнного протистояння. Він полягає суто у реалізації виховної, інформаційно-роз'яснювальної ролі в суспільстві, спрямований на розвиток особистості та суспільства відповідно до загальноприйнятих моральних цінностей, а також відповідає інтересам об'єкта впливу [2]. У пропонованій статті цей вид впливу не розглядається.

З іншого боку, Я. Жарков, Л. Компанцева, В. Остроухов також вказують на існування деструктивного (негативного) інформаційно-психологічного впливу, який в умовах війни спрямований проти особового складу збройних сил противника, населення країни-жертви, зокрема на: ідеологічно-психологічне середовище суспільства; інформаційні ресурси; інформаційно-комунікаційну інфраструктуру; системи формування суспільної свідомості, формування громадської думки, розроблення і прийняття політичних рішень; свідомість та поведінку людини тощо[3].

Що стосується ІПВ Російської Федерації на населення під час російсько-української війни, то він, безперечно, *носить суто негативний (деструктивний) характер*. Це треба враховувати під час з'ясування сутності цього впливу.

Основні риси інформаційно-психологічного впливу збігаються із завданнями та характерними рисами інформаційної війни.

Зокрема Р. Пилипчук під інформаційною війною (ІВ) розуміє *вплив на населення іншої країни у мирний або воєнний час шляхом поширення певної інформації з метою досягнення політичної, економічної або військової переваги та захисту громадян власної країни від такого впливу. Він розглядає цю війну як форму протистояння, у якому інформація стає основною зброєю, а інформаційні системи – головною мішенню (інформаційні ресурси та інформаційно-технічні системи управління, зв'язку, навігації, комп'ютерні мережі, радіоелектронні засоби тощо).*

Головними завданнями ІВ Р. Пилипчук визначає: підлив морально-психологічного стану, зміну поведінкового й емоційного настрою, дезорієнтацію та дезінформацію, послаблення певних традицій і переконань, *заякування власного народу* образом ворога, а *супротивника* – своєю могутністю, забезпечення ринків збуту (як складник конкурентної боротьби) [7].

Фахівці Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки зазначають, що цільовою аудиторією російського впливу в Україні виступає проросійське населення з різних регіонів нашої держави з фокусом на російськомовних громадянах, держслужбовцях, інтелектуальній еліті й людях старшого віку [8].

На нашу думку, ІПВ чітко співвідноситься з поняттям, цілями та засобами інформаційної війни, яка користується такими самими механізмами впливу й націлена на ті самі об'єкти з метою впливу, зокрема, на морально-психологічний стан людини, незалежно від її соціального статусу. Фактично такий механізм діє під час інформаційно-психологічного впливу.

Водночас нові аспекти, які виділив Р. Пилипчук та які, на нашу думку, стосуються обох цих явищ, слід враховувати як у мирний час, так і під час протистояння в інформаційній війні у роботі різних служб для цього призначених, а також враховувати розмежування впливів на рівні країни-жертви та країни-агресора.

Варто додати, що такий вплив чиниться не лише щодо власного населення та населення супротивника, а й щодо населення третіх країн, що доведено під час вивчення інформаційного складника

гібридної війни Російської Федерації (гібридна війна відбувається на всій території країни-жертви, поза нею, у т.ч. на території третіх країн [9]).

Отже, методи інформаційно-психологічного впливу виступають універсальним інструментом, що застосовується незалежно від воєнного стану та охоплює необмежений об'єктний склад (населення країни-жертви, країни-агресора, інших країн) залежно від цілей організаторів ІПВ.

Такий висновок наближує нас до формування класифікації методів ІПВ та їх розмежування за спрямуванням чинення: на внутрішньому та зовнішньому рівнях.

На співвідносність і спорідненість інформаційно-психологічного та інформаційного впливів вказують В. Петрик, М. Присяжнюк, Д. Мельник. Зокрема вони підпорядковують інформаційно-психологічний вплив інформаційній війні, а останню – інформаційному протиборству.

Висновки. З урахуванням думок вчених та проведеного нами аналізу виокремлюємо такі основні властивості інформаційно-психологічного впливу РФ на населення в ході російсько-української війни:

- суто негативний (деструктивний) характер;
- реалізовуваність через спеціально контрольовану комунікацію (обмін документованою інформацією або її публічне оголошення) з населенням;
- спрямованість на психолого-поведінкові трансформації;
- націленість на культурні, правові, соціальні та ціннісні аспекти мешканців певної території;
- реалізованість через спеціальні інформаційні засоби, інформаційно-комунікаційні системи і технології для внесення деструктивних змін;
- застосування у мирний (самостійна реалізація або ж поєднання з іншими, політичними, економічними, інформаційними, заходами) та/або воєнний (поєднання із силовою фазою протистояння) час;
- розмежування за спрямуванням чинення (на внутрішньому та зовнішньому рівнях): щодо власного населення (населення країни-агресора) та населення країни-жертви.

Визначення цих особливостей дає змогу сформулювати дефініцію російського ІПВ, що здійснюється через документальні інформаційні системи.

З урахуванням попередніх досліджень пропонуємо визначення російського ІПВ на населення як такого, для якого характерні системність, деструктивне значення, у мирний або воєнний час за допомогою спеціальних інформаційних засобів і технологій контролюване поширення інформації на внутрішньому та зовнішньому рівнях про правові погляди, переконання, ціннісні спрямування, ідеологію, уявлення і соціальні ідентичності з метою внесення деструктивних змін у психологію та поведінку населення країни-жертви, країни-агресора та третіх країн, трансформації культурних, правових, соціальних та ціннісних аспектів його існування, що завдає значної шкоди національним інтересам країни-жертви та водночас деформує уявлення й населення країни-агресора про реальні цілі протистояння. Документально-інформаційні системи дають змогу реалізовувати цей вплив на постійній основі.

Пропонована дефініція не претендує на довершеність та остаточність, вона може доопрацьовуватися згідно з результатами наших подальших наукових пошуків щодо вивчення місця та ролі ІПВ, застосування його Російською Федерацією проти населення в процесі російсько-української війни. Важливим завданням методології є подальша розробка класифікації методів інформаційно-психологічного впливу в його конкретних формах і видах і визначення методів його розпізнавання.

Список бібліографічних посилань

1. Рашизм – це...: інформаційно-просвітницьке видання / кол. авт. ; за заг. ред. М. Майорова. Київ : Літера, 2023, 68 с.
2. Інформаційно-психологічні впливи у діяльності фахівців сектору безпеки : навч. посіб. / Н. Г. Іванова, О. О. Паливода, В. І. Строгий, В. О. Коваль. Київ : Нац. акад. СБУ, 2018. 148 с.
3. Історія інформаційно-психологічного протистояння / за заг. ред. Є. Д. Скулиша. Київ : Нац. акад. СБУ, 2012. 212 с.
4. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ.

Дата оновлення: 10.10.2024. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення 20.05.2025).

5. Швецова-Водка Г. М. Документознавство: словник-довідник термінів і понять. 2-е вид. Київ : Знання, 2012. 320 с.

6. Інформаційна безпека держави: підручник / В. М. Петрик, М. М. Присяжнюк, Д. С. Мельник та ін.; у 2 т. Т. 1. / за заг. ред. В. В. Остроухова. Київ : Книжк. палата України, 2016. 264 с.

7. Пилипчук Р. В. Інформаційна війна. *Енциклопедія Сучасної України* / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України, 2011, оновл. 2024. URL: <https://esu.com.ua/article-12460> (дата звернення 20.05.2025).

8. Гібридна війна Росії проти України. Як перемогти на інформаційному фронті : аналіт. посіб. Київ : Центр стратег. комунікацій та інформ. безпеки, Центр демократії та верховенства права. 2023. 54 с.

9. Гібридна війна: Російська Федерація проти країн Балтії : огляд. вид. / упоряд. : С. Л. Фальченко, В. М. Гребенюк. Київ : Нац. акад. СБУ, 2018. 164 с.

References

1. Maiorov, M. (Ed.). (2023). *Rashyzm – tse... [Rashism is...]*. Kyiv: Litera [in Ukrainian].

2. Ivanova, N. G., Palyvoda, O. O., Strohyi, V. I., & Koval, V. O. (2018). *Informatsiino-psykholohichni vplyvy u diialnosti fakhivtsiv sektoru bezpeky [Informational-psychological influences in the work of security sector specialists]*. Kyiv [in Ukrainian].

3. Zharkov, Ya. M., Kompantseva, L. F., Ostroukhov, V. V., Petryk, V. M., Prysiazhniuk, M. M., & Skulysh, E. D. (2012). *Istoriia informatsiino-psykholohichnoho protyborstva [History of informational and psychological confrontation]*. E. D. Skulysh (Ed.). Kyiv [in Ukrainian].

4. Pro informatsiiu: Zakon Ukrainy vid 02.10.1992 № 2657-XII. Data onovlennia: 10.10.2024 [On information: Law of Ukraine dated 02 October, 1992 No. 2657-XII]. (1992). *Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of*

Ukraine [in Ukrainian]. Retrieved May 20, 2025, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>

5. Shvetsova-Vodka, H. M. (2012). *Dokumentoznavstvo: slovnyk-dovidnyk terminiv i ponyat* [Document studies: a dictionary-reference of terms and concepts]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

6. Petryk, V. M., Prysiachniuk, M. M., Melnyk, D. S., et all. (2016). *Informatsiina bezpeka derzhavy* [Information security of the state]. (Vol. 1-2. Vol. 1). V.V. Ostroukhov (Ed.). Kyiv: Knyzhkova palata Ukrainy [in Ukrainian].

7. Pylypchuk, R. V. (2011). *Informatsiina viina* [Information war]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy – Encyclopedia of Modern Ukraine*. Kyiv [in Ukrainian]. Retrieved May 20, 2025, from <https://esu.com.ua/article-12460>

8. *Hibrydna viina rosii proty Ukrainy. Yak peremohty na informatsiinomu fronti: analitychnyi posibnyk* [Russia's hybrid war against Ukraine. How to win on the information front: analytical guide]. (2023). Kyiv: Center for Strategic Communications and Information Security, Center for Democracy and the Rule of Law. 54 p. [in Ukrainian].

9. Falchenko, S. L., Grebenyuk, V. M. (Compilers). (2018). *Hibrydna viina: rosiiska federatsiia proty krain Baltii: ohliad vydan* [Hybrid war: the Russian Federation against the Baltic countries: review ed.]. Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 05.06.2025.

Alla Hrebenuk,

PhD (Philology), Leading Researcher,

Scientific and Organizational Center

National Academy of the Security Service of Ukraine

22 Mykhaila Maksymovycha St., 03066 Kyiv, Ukraine

e-mail: alla7997@meta.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8703-3432>

Dariia Hrebeniuk,

Student,

Taras Shevchenko National University of Kyiv

e-mail: darvit4343@meta.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-6437-9024>

Russian Informational and Psychological Influence: Characteristic Features and Definition

The purpose of the article is to determine the features and formulation of the definition of Russian informational and psychological influence. *The methodology* of the article is based on the use of a number of general scientific and special methods (in particular, source research, cognitive, analysis and synthesis), and axiological, terminological and systemic approaches. *Scientific novelty*. For the first time, the features of the informational and psychological influence exerted by the aggressor country, have been identified. A definition of informational and psychological influence is formulated taking into account the above-mentioned features, thereby developing previously elaborated provisions in the field of conceptual apparatus regarding the subject of research. *Conclusions*. It has been proven that informational and psychological influence is endowed with the following features: feasibility through specially controlled communication (information exchange); focus on psychological and behavioral transformations; focusing on the cultural, legal, social and value aspects of the population; realizability through special information tools and technologies for introducing destructive changes; purely negative (destructive) nature; use in peacetime and/or wartime; distinction by the direction of the act (at the internal and external levels – towards the own population and the population of the victim country).

Keywords: informational and psychological influence, informational aggression, information sphere, social communications, definition of informational and psychological influence, features of informational and psychological influence, informational influence.